

Flodr, Miroslav

Z nových soupisů rukopisných fondů

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1961, vol. 10, iss. C8, pp. 534-536

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101823>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

dársky a připoutat je těsněji ke dvorům. Jak autor dokládá, vrchnosti podnikly významné zásahy i do jejich samosprávy a ve snaze uvést je pod svou kontrolu proměnily bývalé volené vojvody ve jmenované vrchnostenské úředníky, což se ovšem neobešlo bez projevů odporu.

Otázka srovnání valašského práva a práva emfyteutického bude ještě vyžadovat podrobnějšího zkoumání, zatím lze říci, že přes jisté obdoby valašské právo ve své prvotní podobě na rozdíl od práva emfyteutického určovalo právní postavení živlu původně neosedlého, zabývajících se pastevectvím, který vystupoval právně obvykle jako početnější kolektiv s vlastní samosprávou.

Velmi mnoho postřehů a nových zpráv přináší práce J. Macúrka k problému třídních bojů v západních Karpatech. Ve valašských povstáních a valašském zbojnictví se nejvýrazněji projevil všechny momenty způsobu života i charakterové rysy karpatského lidu, jehož jméno se v 17. stol. dostalo do řeči evropských diplomatů a název Valašsko zahrnul postupně celou horskou oblast východní Moravy. Z úst samých Valachů jej poprvé slyšíme v r. 1671 na území těšínském, jeho formulace však připouští domněnku, že Valašskem nebo spíše Valaštvem byly již dříve nazývány samosprávné skupiny Valachů, žijící na určitém panství („die ganze teschnische Walachei“) a název ten se nevztahoval tolik k území jako ke kolektivu pastevců tam žijících. Více světla zde ovšem může přinést jen další výzkum pramenů.

Autorovi se podařilo podat plastický obraz vývoje valašského osídlení v západních Karpatech za cenu velmi detailního průzkumu pramenů a shromáždění až udivujícího množství materiálu. Nebezpečí nepřehlednosti a přetížení fakty čelil tím, že práci rozčlenil velmi systematicky časově i místně. Čtenář je tak postupně seznamován s vývojem dané otázky v každém období na všech panstvích, jež ležela v dosahu západních Karpát a zároveň může sledovat názorné srovnávání poměrů v jednotlivých zemích. Příliš bohatý poznámkový aparát autor omezil přeřazením obzvláštějších odkazů do zvláštního oddílu, nazvaného doplňky k poznámkám. Spolu s četnými přílohami a mapovými reprodukcemi je tak kniha zároveň edicí nejcennějších pramenů, jež autor ve své práci shromáždil a bude jistě trvalou průvodkyní každého, kdo se zajímá o valašskou problematiku.

Milan Šmerda

Z nových soupisů rukopisných fondů

- V. Dokoupil, Soupisy rukopisů knihovny augustiniánů na Starém Brně.
Soupisy rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně 1.
Praha 1957. 142 str., 8 obr. příloh.
- V. Dokoupil, Soupisy rukopisů mikulovské dietrichsteinské knihovny.
Soupisy rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně 2.
Praha 1958. 276 str., 16 obr. příloh.
- V. Dokoupil, Soupisy rukopisů z knihovny minoritů v Brně, františkánů v Moravské Třebové a premonstrátů v Nové Říši.
Soupisy rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně 3.
Praha 1959. 162 str., 16 obr. příloh.
- E. Petrů, Z rukopisných sbírek Universitní knihovny v Olomouci.
Praha 1959. 102 str., 76 obr. příloh.

Rukopisné sbírky univerzitních knihoven v Brně a v Olomouci patří u nás k největším. Představují soubor původních knižních fondů i jednotlivých kusů různých institucí a soukromých osob. Jádro tu tvoří rukopisy bývalých klášterních a zámeckých knihoven, tak jak sem byly ukládány od doby josefinské (tak v případě UK Olomouc) a zejména pak po roce 1945, resp. 1948. Sbírkou během doby narostly takovým způsobem, že představují počtem a zejména svou hodnotou významné oddělení obou zmíněných knihoven. Je třeba zdůraznit, že většinou došlo se těmto památkám teprve zde správného uložení a odborné péče. Zásadního významu je však skutečnost, že teprve na tomto místě byly zpřístupněny nejširšímu okruhu zájemců.

Dokoupilovy soupisy věnují pozornost pěti moravským rukopisným sbírkám. Prvá z nich — brněnskému klášteru augustiniánů — o více jak 130 svazcích, zabírajících svým vznikem období 12.—19. stol., vznikala obvyklými cestami (opisování, koupě, dary, odkazy) od samého počátku kláštera v polovině 14. stol. Celek má pochopitelně převážně theologický charakter, početně jsou tu však zastoupeny i další obory, jako právo, historie, lékařství, astronomie. Zvláštní zmínky tu zasluhují rukopisy A 29 (jeden z nejstarších rukopisů kroniky Přibíka Pulkavy), A 26 (obsáhlý právní sborník z 2. pol. 15. stol., obsahující Práva Ondřeje st. z Dubé, Řád práva zemského, Knihu rožmberskou, Maiestas Carolina, Pražská práva atd.), A 44 (legendy václavské a vojtěšské), či A 2, 10, 11, 56, 98 jako nejvýznamnější z bohaté řady iluminovaných rukopisů.

Předmetem druhého Dokoupilova soupisu je dobře známý soubor rukopisů dietrichštejské knihovny v Mikulově. Není ani třeba poukazovat tu na význam této sbírky pro studium našich dějin, zvláště 15. stol., z kteréžto doby pochází také valná část jejích kodexů. A to zde máme jen

část původního celku. Původní dietrichštejská knihovna byla převezena za třicetileté války do Švédska jako válečná kořist. Vlastní tvůrcem nové dietrichštejské knihovny (t. j. po roce 1645) byl Ferdinand Hofmann, svob. p. z Grünbüchlu a Střechova, prezident dvorské komory za Rudolfa II., protestant, mecenáš a náruživý sběratel knih. Po vymření rodu po meči r. 1664 dostává se knihovna po předchozí jesuitské censuře v letech 1678—1679 poručníku nezletilých dědiček Ferdinandu knížeti z Dietrichštejnu. V majetku Dietrichštejnů zůstává až do 30. let našeho věku (tehdy čítá mimo jiné více jak 450 rukopisů), aby v letech 1933—1934 byla rozprodána v dražbách v Lucernu a ve Vídni. Jen velkým úsilím se z ní podařilo zachránit pouze 117 dnešních rukopisů (a 208 proutisků).

Poslední dosud vydaný svazek je věnován třem rukopisným fondům. Šedesát rukopisů starobylé knihovny brněnského kláštera minoritů představuje dnes část původního bohatství. Rovněž ak početnější řada novoříšských rukopisů (77 kusů) je dnes ochuzena o svou nejcennější část — vzácné iluminované rukopisy, které záhadně zmizely v letech 1945—1950, t. j. v době, kdy knihovna byla ještě v držení kláštera. Skrovná skupina 35 rukopisů františkánského kláštera v Moravské Třebové obsahuje většinou kusy z 18. stol., jak to ostatně odpovídá novodobému založení tohoto kláštera v r. 1678.

Petrů si ve své knížce naopak všímá celé rukopisné sbírky olomoucké universitní knihovny. Formou souvislého výkladu probírá vedle dějin sbírky a stručné charakteristiky náplně tzv. literárního archivu nejpозорuhodnější — po stránce obsahové a formální — kodexy. S odkazy na dosavadní literaturu sleduje jejich osudy a charakteristické zvláštnosti.

Publikace Dokoupilovy a Petřů, třebaže vycházejí v podstatě z totožné situace, postupují každá odlišným způsobem, který je dán rozdílným cílem. Petřů tu má na mysli populárně vědnou příručku. Následuje příkladu E. Urbánkové z pražské universitní knihovny, která formou jakéhosi Průvodce podalá přehled po rukopisném bohatství naší největší sbírky rukopisů (Rukopisy a vzácné tisky pražské universitní knihovny. Praha 1957). V jádře je tento typ publikací nepochybně žádoucí a hodný následování. Umožní přiblížit široké veřejnosti bohatství našich rukopisných sbírek, zejména ty z rukopisů, které představují významné dokumenty českého kulturního vývoje. V tom směru bude ovšem pro přístě třeba více vynalézavosti a živějšího způsobu podání.

Práce Dokoupilovy sledují vědecké potřeby. Zaslouží si pozornosti nejen z tohoto důvodu, ale zejména proto, že jsou výrazem některých kladných rysů, kterému našemu rukopisnému bádání citelně chybí. Jak jsem již naznačil, dostaly se po druhé světové válce do správy archivů, knihoven, resp. též muzeí rukopisné fondy na území našeho státu. Poprvé v naší historii jsou tyto památky v celém svém rozsahu volně přístupné vědeckému bádání a vůbec všestrannému využití. Jde přitom o bohatství veliké, z něhož jsou dosud v podstatě známy jen vrcholné zjevy a nejdůležitější kusy. Poznání celku, zhodnocení jeho významu však stále chybí a zůstaneme-li tu při dosavadních metodách práce, bude cílem vzdálené budoucnosti. Nedostatků zde nejsou v možnostech. Stát dnes vynaládá veliké částky na tyto účely, ať již jde o personální vybavení či hmotné zajištění ústavů. Při ČSAV dokonce pracuje komise pro soupis rukopisů, obsazená odbornými silami. I publikační možnosti jsou celkem příznivé. Výsledkem těchto podmínek je zatím několik svazků rozdílné ceny. Jednu hodnotu však mají společnou. Naznačují, kde zřejmě tkví příčiny dosavadního stavu. Jednou z hlavních je nesystematičnost veškeré práce, druhou pak neujasněnost forem, jimiž má být soupis prováděn. Vedení jednotlivých institucí, které spravují rukopisné fondy, nenašla zatím společné cesty k zvázení situace a vytýčení programu. Nestalo se tak ani se strany komise pro soupis rukopisů ČSAV, která je k tomuto poslání takřka přímo předurčena. To tím spíše, že zmíněné instituce přece jen představují různé kategorie s vlastním posláním, takže vzájemná domluva zde může narazit na určité potíže. Jediný pokus vyšel zatím se strany Ústavu pro českou literaturu ČSAV! Nelze na tomto místě rozpracovávat konkrétní návrh postupu. V každém případě by však bylo správné využít tu zkušenosti z velké práce našich archivářů a aplikovat je pro potřeby rukopisné. Zabránit tu libovůli a náhodnosti, které vedou k plýtvání energií na druhořadých celcích a přitom je podstatně odsunováno pozadí. Takový postup byl v archivní práci běžný za buržoasní republiky, nemůže však odpovídat našim současným potřebám, a to ani v případě práce na soupisu rukopisů.

Bylo by ovšem nespřávné domnívat se, že v jednotlivých institucích práce na soupisech snad vůbec neprobíhají. Jejich efektivnost není ovšem taková, aby odpovídala současným potřebám vědy. Příčiny vyplývají jednak z předešle uvedeného, jednak z pojetí soupisové práce vůbec. Pracovníci tu poukazují na skutečnost, že práce na soupisech rukopisů je obtížná, narážející na mnoho, často neočekávaných problémů. V podstatě je tato námitka správná. Popis rukopisů klade nepochybně vyšší nároky než např. v případě archiválií. Pravda je však i to, že mnozí si zde úkol ještě komplikují. Usilují o podrobné a konečné zpracování jednotlivých kusů v podobě katalogu. Přepňují popis spoustou podrobností lecky podřadných a přitom získaných pracovním

způsobem. Činí tak často na nevhodném místě a nesoustavně. To ovšem není jen nedostatek technický. Odráží se tu nepochopení úkolu soupisové práce a jejích současných potřeb. Je třeba získat v co nejkratší možné době přehled o obsahu, charakteru i skladbě všech našich rukopisných fondů. Tohoto cíle lze dosáhnout jedině formou stručných inventárních popisů, zaznamenávajících nezbytné údaje o hlavních značích rukopisu. Vše ostatní ponecháme do druhé etapy prací. Proti tomuto postupu se mohou ozvat námitky. Z nejrealnějších zejména ta, že se takto vytvoří precedens pro dublovaní soupisových pomůcek hlavně tam, kde povaha fondu vyžaduje spíše vyšší typ zpracování — katalog. Jinými slovy, je třeba již od počátku postupovat diferencovaně. S tím nelze tak plně souhlasit. Předně se v tomto postoji skrývá nebezpečí dalšího odkládání a tím i zdržování celé popisové práce. Dále pak — a to je podle mého názoru nejzávažnější námitka — bude třeba definitivně se zbavit názoru, že katalog fondu rukopisů představuje vyvrcholení soupisové práce. Snáh pro správce fondu, nikoliv však z hlediska vědeckých potřeb. Zde musí konečně nastoupit specializované soupisy, zpracovávající podrobným a kritickým rozbozem vždy všechny rukopisy téže povahy (iluminované rukopisy, právnícké rukopisy atd.), uložené v českých zemích.

Tolik bylo třeba poznamenat na okraji Dokoupilových soupisů. Dávají k tomu přímo podnět. Jsou výsledkem systematického úsilí jejich autora podat přehled po celé rukopisné látce, uložené dnes v brněnské univerzitní knihovně. Dokoupil, který si již u řady fondů látku přepracoval (viz jeho rotaprintové soupisy), volil k tomuto cíli správnou cestu — formu jednoduchých inventárních popisů. Jistě i u nich by bylo možné leccos doplnit či upravit, např. doplnit popis o paleografické hledisko (hledisko umělecko-historické je tu zastoupeno). V jádře je však jeho postup plně správný a měl by být příkladem pro ostatní, namnoze lépe příznavé instituce. Dokoupilovi a brněnské univerzitní knihovně je třeba vzdát dík za tuto práci a věřit, že zdárně započaté dílo bude úspěšně dovedeno k neméně zdárnému cíli.

M. Flodr

Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech.

Sv. 1. Red. B. Janoušek. Praha 1957. Str. 285, 21 obr. příloh.

Sv. 2. Red. I. Plecháček a K. Tříska. Praha 1958. Str. 244, 11 obr. příloh.

Sv. 3. Red. I. Plecháček a K. Tříska. Praha 1959. Str. 210, 17 obr. příloh.

Sv. 4. Red. I. Plecháček a K. Tříska. Praha 1959. Str. 274, 16 obr. příloh.

Třeboňský archiv představoval odedávna v kruzích historických jeden z nejvýznamnějších pramenů poznání naší národní minulosti. Mekka českých historiků, největší, nejbohatší, nejzávažnější a jiné superlativy měly vyjádřit nevyčerpatelnost tohoto zdroje. I když dnes budeme k takovému ocenění poněkud kritičtější — ať již z hlediska jiných, neméně obsáhlých a bohatých archivů či z hlediska obecných potřeb naší současné historiografie — musíme lépe přiznat mimořádnou důležitost tohoto archivu pro studium našich národních dějin v epoše feudalismu (buržoasní historiografie, orientovaná ve svých výzkumných pracích hlavně na toto období, kladla třeboňský archiv právě z tohoto důvodu na přední místo vůbec). Nutno si ovšem uvědomit, že třeboňský archiv v dnešní své podobě je celek podstatně obsáhlejší. K původním patrimoniálním archivům (rovněž rozšířeným o nové, původně samostatné celky) se přidružil rozsáhlý archivní materiál státní správy politické, finanční a soudní z oblasti jihočeského kraje, nehledě již k církevním a ostatním fondům z tohoto území.

Čtyřsvazkový Průvodce, vydaný archivní správou ministerstva vnitra v letech 1957—1959, dojde v badatelské veřejnosti nepochybně vřelého přijetí. Již z toho důvodu, že se tu dává do rukou prvý soustavný přehled po celé obsáhlé látce. Prvých svazek přináší v 7 odděleních (I. Politická správa, II. Finanční správa, III. Soudní správa, IV. Církevní fondy, V. Ostatní fondy, VI. Hospodářské a jiné organizace, VII. Sbirky) orientační poučení o 144 fondech a sbírkách I. oddělení. Zbývající svazky 2.—4. věnují pozornost písemnostem II. oddělení. Přitom 2. sv. představuje úvodní část, podávající přehled o územním vývoji rožmberských, eggenberských a schwarzenberských držav, o vývoji tamnější správy a dějinách archivů a archivní organizace. Vlastní popis jednotlivých fondů je pak obsažen ve svazku 3. Sv. poslední 4. sv. obdobným způsobem zpracovává archivy černínský, vratislavský (Vratislav z Mitrovic), buquouyský a paarský (kromě dalších fondů různé provenience a sbírek). Jednotlivé svazky jsou opatřeny rejstříky, mapkami a obrazovými přílohami. Celek působí účtyhodně, a to nejen svou rozsáhlostí, nýbrž i podrobností údajů. Je třeba zvlášť vyzvednout, že mnohé partie jsou tu zpracovány poprvé vůbec a na základě původního archivního materiálu. Publikace je nepochybným a pozoruhodným přínosem.

Přesto však tu poněkud rušivě působí stín, který na ni vrhají některé stránky jejího zpracování. Nejde ani tak daleko o různorodý pracovní postup jednotlivých autorů. Zásady popisu archivního materiálu v Průvodcích zajisté následují snahu po naprosto uniformitě těchto pomůcek. Byl by to ostatně požadavek z hlediska individuality fondů naprosto nevhodný. Představují spíše základní schéma, jehož jednotlivé stránky je nutno v popisu vyjádřit. Ponechává se tu jistě „volné